

Asaba zaharren baratza

Pello ESNAL

Joan den uztailean, orri hauek eskaini zizkidaten EGANekoei, Koldo Mitxelenaren heriotzaren hogeita bosgarren urtemuga zetorrela-eta. Ezin izan nien baietz erantzun; ez baineukan ezer esku artean, eta beranduegi iruditu zitzaidan ezertan hasteko. Baina hara non, saiakera bat irakurtzen ari naizela, Ortega y Gasseten pasarte batekin egin dudan topo; eta hor ohartu naizen, bat-batean, pasarte horren oihartzuna jasotzen duela Mitxelenaren "Asaba zaharren baratza" idazlanak.

Zalaparta batean bazen ere, iritzi-artikulu bat osatu eta *El Diario Vasco* egunkarira bidali nuen, urriaren 11ren inguruan plazara zezaten, maisu handia gogoan eta omenaldi txiki gisa. Urriaren 13an ikusi zuen argia. Lehen zalaparta hura pasatu ondoren, lerro patxadatsua-ngo batzuk eskaini nahi dizkiet EGANekoei, nahiz eta funtsean egunkarirako prestatutako lana baliatuko dudan, aparteko ezer berririk erantsi gabe.

Kontua da Koldo Mitxelenaren lan asko, hark idatzi eta berrogeita hamar urtera ere, oraindik xarma eta bizia dariela sumatzen ditugula, eta gustura irakurtzen ditugula behin eta berriz, nahiz eta batzuetan zenbait kontu ez ditugun erabat atzematen. Horietako bat da "Asaba zaharren baratza" idazlana, lehenengo aldiz aldizkari honetantxe argitaratua, 1960an. (Nik, dena den, Euskal Editoreen Elkarteak plazaratutakoa erabiliko dut hemen: *Euskal idazlan guztiak IV: Literaturaren inguruan I*: 29-47. or.).

Kontua da, Mitxelenaren lan asko eskuetan ditugula, behin baino gehiagotan galdetu diogula geure buruari zertan ari zen errenteriarra,

hori jakinez gero hobeto ulertuko dugulakoan hark idazlan horietan esana. Eta, tarteka, pentsatu ere dugula gustura jakingo genukeela zer irakurtzen ari zen halako edo halako idatzi zuenean.

Bada, hara non, Ortega y Gasseten aipatutako pasartea irakurri ondoren, zenbait gai argitzeko moduan gauden. Honela hasten da pasartea (*Obras Completas I*: 445. or; 7. argitalpena, 1966):

Al hombre fue otorgado este don angustioso de mantener frente al universo ilimitado un pequeño recinto secreto, donde sólo él entra plenamente; lo íntimo, el yo. Se trata del que a veces es huertecillo apartado en que cultiva cada cual...

Hitz horiek irakurri orduko, nori ez datorkio gogora "Asaba zaharren baratza" idazlanaren hasiera?

Euskaldun gehienok, guziok ezpada, badugu geure barrendegian txoko urri eta apaindura gabeko bezain maite bat: gure euskal baratzea. Ez da hori, ezin ere izan, gure lantegi eta atsedentoki bakarra, baina nekez geldituko gara luzaroan txoko horri, sarri edo bakanka, ikustalditxo bat egin gabe. Haize askatuagoak behar izaten ditugu; txoko zaharrari –bizibeharrak nahiz ahultasunak eraginda– uko eta iruzur egitea ere gerta daiteke, baina ez dugu heriotzaraino etengo nahi dugularik ere haurtzaroak eiho zuen liluraren sare argala

Zalantza handirik gabe esan dezakegu: Ortegaren hitzen oihartzuna dago Mitxelenaren pasarte horretan. Nahikoa da zenbait hitz kontuan hartzea, *baratzea* ("huertecillo") buruan dela, eta ondoren *barrendegia* ("recinto secreto"). Ez litzateke harrizkoa izango, beraz, Mitxelenak hori idatzi zuenean irakurri berria izatea Ortegaren pasartea. "Renan" izeneko saiakeran dago; eta hau, berriz, *Personas, obras, cosas* liburukian (*Obras Completas I*: 417-574. or.; orrialde hauek 7. argitalpenekoei dagozkie). Liburuki horretan bildu zituen idazle madrildarrak, hain zuzen, berak 1904 eta 1912 bitartean plazaratutako lanik onenak. Hogeita bat urte zituenean hasi eta hogeita hamar bete baino lehen idatziak dira, artean bere egitasmo filosofiko eta kulturala zirriborratzen ari zela.

Baina konstatazio horrek urrunago ere eraman gaitzake, nahiz eta zalantzen eremuan sar gaitzakeen. Izan ere, zer esango Ortegak barazetxo kutunari buruz eta:

Se trata del que a veces es huertecillo apartado en que cultiva cada cual algunos errores, que le son peculiares, amorosamente, como si fueran lo mejor del mundo, del mismo modo que aquel estoico, al retorno de la batalla, daba caricias a las barbas de una flecha que llevaba hundida en el costado.

Eta hona orain gu hemen, lehen geure asaba zaharraren baratzearekin txoratuta eta gaur baratze horretaz susmo txarrak hartzen hasita. Izan ere, zer izango baratze hori eta, nork bere errore batzuk amultsuki lantzen dituen txokoa, zauriak sortutako azkura gozo azkuratuz bezala.

Eta, hori gutxi balitz, hona nola jarraitzen duen madrildarrak:

Resumiendo: lo objetivo es lo verdadero y ha de interesarnos antes que nada; los hombres que hayan logrado henchir más su espíritu de cosas, habrán de ser puestos en los lugares excelsos de la jerarquía humana. Ellos serán los genios, los clásicos, los modelos que nos empujen a salvarnos en las cosas, como en unas tablas, del naufragio íntimo. La modestia y la calma supremas, la gran paciencia que las cosas tienen nos ofrecen una disciplina incomparable que debemos seguir; hospedémoslas en nuestros aposentos espirituales, cerremos con ellas trato de profundidad amistosa. Abracémonos a las hermanas cosas, nuestras maestras: ellas son las virtuosas, las verdaderas, las eternas. Lo subjetivo e íntimo es, en cambio, perecedero, equívoco y, a la postre, sin valor.

Honaino luzatu dut pasartea, kontura gaitezen zer zioen Ortegak eta, batik bat, zer ari zen kontrajartzen: batetik, "un pequeño recinto secreto", "lo íntimo", un "huertecillo apartado", ("la bucólica intimidad" ere esango du tartean), "lo subjetivo íntimo" eta, bestetik, "lo objetivo", "las cosas". Ondorio gisa, amaierako lerro horietan laburbiltzen du dena: "Abracémonos a las hermanas cosas, nuestras maestras: ellas son las virtuosas, las verdaderas, las eternas. Lo subjetivo e íntimo es, en cambio, perecedero, equívoco y, a la postre, sin valor".

Idazlan horretan behin eta berriro errepikatuko du Ortegak kontu bera, aldez edo moldez. Aurreraxeago, honela (448. or.):

Platón descubre el origen de la ciencia en este amor, este Eros, este afán de contemplar las cosas en sí mismas, y no en los juegos de placer y dolor que dentro de nosotros producen.

Ortegaren hitz horiek irakurri ondoren, argiago ikus dezakegu zer zioen Mitxelenak bere idazlanean eta zertan ari zen.

Izan ere, beti iruditu zaigu ilun samarra haren hasiera. Zeri deitzen dio Mitxelenak "asaba zaharren baratzea"? Lehen unean, Lizardiren poema ezaguna dakargu gogora. Gero, horren harian eta goiko hitzen ondorengoak irakurrita, badirudi gure aurrekoek ondutako literatura ederraz ari dela. Dena den, berehala zer erantsiko eta, asaba zaharren baratzeari ez baina, "oraingo euskal literaturari begiratu nahi nioke soil-soilik, batez ere gaurko gure arteko gogogiroaren [pentsamoldearen] ezaugarri eta salatari den aldetik". Bestela esanda, idazlanean ez duela landuko izenburuan iragarria, baizik orduko -1960ko- giroak pentsarazi diona.

Eta halaxe egiten du. Besteak beste, aipatuz -eta, tarteka, bere iritzia ere azalduz-, Txillardegiren *Peru Leartza'ko* eleberria, urte hartantxe argitaratua -"ez ditut nik gogoko erabat gaurko berrikeriak eta ezin ditzaket izan"-; gazteen kritika-zaletasuna -"gazteak kritikazaleak agertu zaizkigu eta ni ere bat natorkie horretan"-; hitzen euskaltasuna epaitzeko irizpideak; aditz batuari buruz Orixek esanak eta urratutako bideak (bi zentzutan urratuak: estreinatuak eta hondatuak); itzulpenen beharra eta arriskuak -"Herri oso bat itzultzaile bihurtzeak baditu bere arriskuak, ongi agerikoak gainera. Ez da hizkuntza bere buruaren jabe, besteren mirabe baizik: besteren hitzak, esaerak eta legeak dauzka beti gogoan haiei nola egokituko zaien asma-beharrez"-; euskal kulturaren mugak; Europa eta gu; filosofia eta jakintza, eta puntu honen baitan Orixe eta Joseba Intxaustiren arteko polemika -"gaiaren aldetik, esango nuke, horrenbestetaraino ausartuko banintz, ez dudala ia tutik ere ulertzen horien auzia"-; eta, azkenik, hizkuntza bizia.

Horiek dira Mitxelenak artikuluaoren gorputzean esanak. Patxi Altunaren iritziz, Mitxelenaren lan hau da haren idazlan "guzietan ederrren eta aberatsenetariko bat" (*Egan* 3-6, 1987: 51. or.) eta "euskarari eta euskal literaturari buruzko iritziz hornituenetakoa" (*Mitxelenaren idazlan hautatuak*: 53. or.; 1972).

Baina, hala izanik ere, testuinguru zabalago batean kokatu behar da idazlana, era osoagoan eta egokiagoan ulertuko badugu. Hasteko, kontuan hartuz sarreratxo bat duela: hasieran gogoratu duguna eta, Ortegaren pasartearen argitan, orain hobetoxeago ulertzen duguna; eta lerrokada txiki bat, amaieran; hauxe:

Asko esan nahi du kultura-lanetan, beste edozeinetan bezala, aldez aurretik begiz jota edukitzeak helburuak, mugarriak, pausoak eta bideak. Guztion onerako izango den eran gai horiezaz elkarrekin mintzatzeko adina etorri zaigu. Ea hurbil dugun Urte berriak aurrerabidean aurreratutak ikusten gaituen.

Horiek horrela, artikulua gorpuzak, sarreraren eta azken lerro hauen artean doalarik, bestelako esanahia hartzen du; eta, ondorioz, baita artikulua osoak ere: orain arte ez bezalakoa. Batetik, Mitxelena ez zen soilik literaturaz ari, euskal kulturaz baizik: euskal kulturaren egitasmoa zerabilen buruan eta luman. Eta, bestetik, txokokeria eta subjektibismoa salatzen ari zen, azken batean esanez: mesedez, utz ditzagun geure txokokeriak eta geure gutxiak eta baratzetxoak, eta segi dezagun guztion eremua lantzen, latzagoa bada ere.

Baina gauzak ez dira hor amaitzen. Merezi baitu zehaztea subjektibismoarena, Ortegaren beste pasarte baten eskutik. Izan ere, Ortegak berak argitu zuen puntu hori, "Renan" eta antzeko lan batzuk bildu zituenean eta *Personas, obras, cosas* liburukian berrargitaratu. Honela baitio liburuki horren hitzaurrean (*Obras Completas I*: 419-420. or.):

Hoy más que nunca tengo la convicción de haber sido el subjetivismo la enfermedad del siglo XIX, y en grado superlativo, la enfermedad de España. Pero el ardor polémico me ha hecho cometer frecuentemente un error de táctica, que es a la vez un error substancial. Para mover guerra al subjetivismo negaba al sujeto, a lo personal, a lo individual todos sus derechos. Hoy me parecería más ajustado a la verdad y aun a la táctica reconocérselos en toda su amplitud y dotar a lo subjetivo de un puesto y una tarea en la colmena universal.

Gauzak asko behartu gabe uste izan dezakegu, noski, Mitxelena ere bat zetorrela funtsean Ortegarekin, puntu horretan behintzat: bai subjektibismoaren aurkako borrokan, bai pertsonak eta norbanakoak merezi duten aitorpenean; txokokeria eta txokotasuna bereiziz. Eta,

hain zuzen, biak bereizten dituelako ez zitzaigun susmagarria egiten "Asaba zaharren baratza" idazlanaren sarrera.

Horiek guztiak horrela badira, argi samar geratzen zaigu kontu bat behintzat: "Asaba zaharren baratza", hitz batean, gehiago ari da euskal kulturaren egitasmoaren oinarriak jartzen, euskal literatura jorratzen baino. Eta horren arabera, idazlana nonbait sailkatzekotan, literaturari buruzko beste lanekin ez baina, saiakera-lanen artean kokatu beharko genuke; esaterako, "Pro domo" sonatuaren aurretik; hau ere EGAM honetan plazaratua, 1970ean (*Euskal idazlan guztiak VIII: Artikuluak eta beste I: 133-151. or.*). Bide batez, merezi du gogoratzea zer idatzi zuen errenteriarrek, saiakera honen buru-buruan (133. or.):

[“Pro domo” izenburu dotore hori dela-eta] diodan, bestetara jo gabe, ez naizela hona agertu neure etxerako edo neure etxearen alde mintzatzeko asmoetan. Geure etxearen alde, guztion etxearen alde, mintzatu nahi nuke.

Nork ez ditu antzekotzat jotzen hemengo "neure etxea" eta lehengo baratzea? Ez al zen 1960an eta 1970ean, bietan, txokoke-riak salatzen eta guztion ondarearen alde ari?

Gai asko jorrazteko hizpidea zabaltzen du "Asaba zaharren baratza" saiakerak. Baina bego oraingoz honetan.

Amaitzeko, agian, ostera ere azken hitzak berritzea izango dugu onena:

Askotan esan nahi du kultura-lanetan, beste edozeinetan bezala, aldeztu aurretik begiz jota edukitzeak helburuak, mugarriak, pausoak eta bideak. Guztion onerako izango den eran gai horiezaz elkarrekin mintzatzeko adina etorri zaigu. Ea hurbil dugun Urte berriak aurrerabidean aurreratuak ikusten gaituen.

Esan bezala, 1960ko hitzak dira. Berrogeita hamabi urte geroago, ez dute indar zipitzik galdu. Gizon handi baten hitzak. Ez ahal ditu haizeak eramango!